

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Politika Tudományok
Doktori Program**

Szabó Gábor

A GLOBALIZÁCIÓ EMBERI JOGI KOCKÁZATAI

PhD értekezés tézisei

Témavezető

Dr. Csizmadia Sándor
tanszékvezető egyetemi tanár

Pécs • 2008

I. BEVEZETÉS, CÉLKITŰZÉS

1. A harmadik évezred elején viharos gyorsasággal változó körülmények teszik próbára az emberiség alkalmazkodó képességét. Olyan világban élünk, amelyben a megfelelő technikai eszközök használatán keresztül káprázatos lehetőségek nyílnak meg előttünk az információk, a helyváltoztatás, vagy a pénzügyi kereskedelmi műveletek terén. Ritkán szembesülünk ugyanakkor azzal a ténnyel, hogy a lehetőségek bővülése a felelősség terhének növekedésével jár, amit ha elhárítunk, egyre kiszámíthatatlanabb, egyre kevésbé élhető körülményeket hagyunk utódainkra.

2. A globalizációnak nevezett folyamat sokszor meglehetősen heves reakciókat vált ki anélkül, hogy a fogalom jelentéstartalmában legalább egy felszínes konszenzus mutatkozna. A globalizáció irodalma az általam leginkább ismert angolszász nyelvterületen rendkívül gazdag, és felöleli a globalizáció-vita legszélesebb spektrumát. Ugyanakkor a téma hazai szakirodalmi feldolgozottsága számomra úgy tűnik, jelentősen elmarad nemzetközi összehasonlításban. Az írások szerzői gyakran egymást vádolják tudománytalansággal, ezt a vádat egyesek a hűvös távolságtartás hiányára, az adatok, tények szelektív kiválogatására és interpretációjára alapozzák. A szakmai marginalizáció útja is gyakran ez; azok a művek, amelyek főleg mainstream közgazdasági tételeket kritizálnak, könnyen találhatják magukat az "elfogadott" tudományossági kritériumok határain kívül. Az alkalmazott etikával kapcsolatos vizsgálódásaim során megismert egyik alapvető modellpárt, a *homo oeconomicus* és a *homo ethicus* szembenállását látom itt viszont. Mi sem bizonyítja ezt jobban azoknál a kérdéseknél, melyek megválaszolására mindenki eltérő, tényként kezelt adatokra hivatkozik, mint például a globális gazdaság egyenlőtlenségeket fokozó hatása, vagy a globalizáció és a klímaváltozás kapcsolata. Szerencsére a szűkebb értelemben vett politikatudományi munkákban több vonatkozásban - például általában az állam szerepének az átalakulásában, új hatalmi centrumok megerősödésében - konszenzus körvonalazódik. Amit ebben a körben leginkább hiányolok, az az új baloldali (az ökológiai értékek védelmét is integráló) globalizáció kritika hazai

tudományosságban való hangsúlyosabb megjelenése, annak ellenére, hogy ilyen irányultságú civil portálok és mozgalmak léteznek és működnek. A hazai zöld szakemberek itt sokkal nagyobb lendületet mutatnak, mint a baloldaliak. Nemzetközi összehasonlításban különösen aszimmetrikus a hagyományos politikai eszmék hazai lefedettsége a globalizáció-kritika vonatkozásában, értve ezalatt a jobboldal, és a kifejezetten nacionalista erők nagyobb súlyát a baloldali és a - pártként még nem létező - zöld erőkhöz képest.

3. Kutatásaim első fázisát az emberi jogok elméleti megalapozhatóságának problémája, az emberi jogok egyetemességének kérdése fémjelezte, és ezek a vizsgálódások győztek meg arról, hogy az emberi jogok eszméjében és rendszerében jelentős, *eddig kihasználatlan* erők rejlenek, melynek kiaknázásával a jelenlegi gazdasági, technológiai, kulturális változások más irányt vehetnének, ahol kevesebb erőszak, több érdemi párbeszéd, egyáltalán, a nemzetközi kapcsolatok etikai oldalának erősödése jellemezné a következő évtizedeket.

Az emberi jogok kérdéseivel kapcsolatos érdeklődésem meglehetősen korán kialakult, már végzős jogász hallgatóként ilyen témából írtam szakdolgozatomat, amiben későbbi kutatásaim alapvető irányai is kirajzolódtak. Első tanulmányaim két fajsúlyos politikai és jogfilozófiai mű recenzálása (Beth J. Singer, Michael Walzer) után az emberi jogok és az igazságosság elméletek, valamint a diszkrimináció problémáinak köréből születtek a kilencvenes évek végén. Ezek a vizsgálódások keltették fel bennem az igényt, hogy a nemzetközi összehasonlítások mellett az emberi jogi problémák globális összefüggéseinek megismerése felé haladjak. Ennek jegyében kezdtem alkalmazott etikákkal foglalkozni. Értekezésem témaválasztását másrészt azok a kutatásaim motiválták, melyeket az Európai Unió demokratikus legitimitációjával, valamint az EU és a globális folyamatok viszonyával kapcsolatban folytattam itthon, valamint dán és holland egyetemeken ösztöndíjasként. A globalizáció átfogó kutatását nélkülözhetetlennek éreztem ahhoz, hogy megértsem, miért nem érvényesülnek kellőképpen azok a jogok világszerte, amelyeket a szuverén államok többsége magára nézve kötelezőnek ismert el nemzetközi egyezményekben. Miután sikerült mélyebb betekintést nyernem a globalizáció rendkívül komplex összefüggésrendszerébe, legfőképpen a nemzetközi

kapcsolatok etikája, a globalizáció által megnyitott új lehetőségek *emberközpontú* és *ökológiailag fenntartható* kiaknázásának perspektívái kezdtek foglalkoztatni. Ezzel kapcsolatos több utóbbi publikációm, és ennek vizsgálata doktori értekezésem egyik alapvető célkitűzése is.

4. Az emberi jogok eszméje a liberális politikai filozófia terméke, ám ezt az eszmét eltérő hangsúlyokkal ugyan, de a modern nyugati politikai eszmék főáramába tartozó másik két eszmerendszer, a szociáldemokrata-szocialista és a konzervatív irányok is magukénak vallják. A kétpólusú világ megszűnésekor - utólag lehet naivnak is tartani őket - sokak számára úgy tűnt, hogy az emberi jogok ügye kegyelmi pillanatot élvez, és nagyon jó esélye van egy olyan világrendnek, amelyben az emberi jogok a korábbinál sokkalta szélesebb körben érvényesülnek, miáltal *jobb minőségű élet* reménye csillanhat fel az emberiség nagy többsége számára. A nemzetközi kapcsolatok hagyományos, államközi színterein az emberi jogok annak ellenére, hogy a nemzetközi politika gyakori referenciájává váltak, mindmáig alárendelődnek hatalmi-politikai érdekeknek, a domináns erők *ideológiai támaszaként* funkcionálnak, és igen gyakran meglehetősen egyoldalú az olvasatuk.

5. Témaválasztásomat az indokolja, hogy mindezek alapján új szempontokat vezessenek be a globalizáció vizsgálatához és kritikájához, mely szempontokat az emberi jogok eszmerendszere körében tudjuk elhelyezni. Az emberi jogok eszmerendszerén belüli lehetséges koherenciát éppen azok a törekvések igyekeznek megbontani, amelyek elsősorban a gazdasági-pénzügyi globalizáció ideológiai igazolását kívánják nyújtani. Az ilyen típusú törekvésekkel szemben az a legcélszerűbb, ha bebizonyítjuk, hogy az emberi jogok nem csupán a *negatív szabadságot* védő értékek, hanem az alapvető szükségletek kielégítéséhez, a javakhoz (pl. létfeltételek, oktatás, kultúra, egészségügy) való hozzáférés és a közösségi ügyek intézésében való részvétel *méltányos lehetőségeit* biztosító nélkülözhetetlen eszközök is.

Az egyetemes emberi jogi rezsím kiépülése felfogható úgy, mint ami egy kísérlet a globális kormányzás egyik elemének megteremtésére. Ennek a kísérletnek az eredménye véleményem szerint egyelőre sokkal szerényebb

annál, mint amit vártak, illetve várhatunk tőle. Az okokat kutatva könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy a domináns állami és nem állami jellegű hatalmi centrumok a jelenlegi globális kormányzás olyan tényezői, amelyekkel szemben kellő súllyal még nem jelentek, jelenhettek meg a fékező ellenerők.

6. Kutatásom célja először a globalizáció-fogalom értelmezési problémáinak feltárása. Az értelmezési lehetőségek közül olyan kontextust kellett találnom, ami lehetővé teszi az emberi jogok hagyományos megközelítéseinek ártértékelését, kiterjesztését, az emberi jogi rendszeren belüli prioritások újrendezését. Kiemelten fontosnak tartom a jelenlegi gazdasági-pénzügyi globalizáció dinamikáját védelmező érvek ütköztetését a nemzetközi kapcsolatok etikai dimenziójának erősödéséből adódó ellenérvekkel.

7. Témám szempontjából fontosnak tartom a hatalom és a területiség viszonyában tapasztalható átrendeződések feltárását. Mivel az emberi jogok egyik megkerülhetetlen eleme a gazdasági-politikai döntésekben való részvétel lehetősége, vagy legalább ezek kontrolljának lehetősége, számonkérhetősége, ezért a globalizáció során létrejövő, illetve megerősödő új hatalmi centrumok (IMF, Világbank, WTO, multinacionális társaságok) által (is) okozott demokrácia deficit elemzése nélkülözhetetlen. Az újabb szerveződési formák között különös jelentőséget tulajdonítok a nemzetközi civil szervezetek megjelenésének és megerősödésének. Céloom továbbá felvillantani azokat a regionális törekvéseket, melyek eltérő módon illeszkednek a globalizáció kontextusába, kiemelve azokat, melyek alternatívát kívánnak nyújtani a neoliberais fejlesztési modellhez képest.

8. Elemezni kívánom az emberi jogok egyes generációinak összefüggéseit, és egy szükséglet-centrikus felfogást kívánok kidolgozni. A szükségletek - egyenlőség - szabadság hármis viszonyrendszerének lehetséges modelljét alapul véve a modernizáció lehetséges emancipációs hozadékait vizsgálom. A modernizáció és a technológia-transzferek ugyanakkor a helyi társadalmak életkilátására nézve nem mindig járnak pozitív hatással. Esettanulmányokon

keresztül szeretném bemutatni egyes szegény országok helyi társadalmainak ellenállási törekvéseit.

9. Az emberi jogok kulturális beágyazottságát tényként véve megpróbálok egy védhető érvrendszert kidolgozni egy szűkebb értelmű egyetemesség koncepció mellett. Mindemellett célom bemutatni a legtipikusabb ellentéteket a tradicionális, illetve a modern-posztmodern kultúrák állam- és jogfelfogása között. Kultúrák találkozásának modelljeibe ágyazva vizsgálom meg a globalizáció dinamikáit, és az egyetemes normák kimunkálásának esélyét.

10. A hidegháború és a kétpólusú világ korában az emberi jogokra való hivatkozás a Nyugat politikai szótárában szerepelt, bár e jogok egyetemességének igénye az alapvető nemzetközi jogi dokumentumok alapján már lassan fél évszázados. Célom annak a jelenségnek a feltárása, hogy a 80-as évek végéig a liberális demokráciák számára *rendszerkonform* emberi jogi érvek a globalizáció felgyorsulásának hatására hogyan váltak, hogyan válhatnak az egyetemesség horizontján a neoliberais piacgazdaság, a nyugati etnocentrizmus és a nyugati erőfölénnyel szembeni *rendszerkritika* lehetséges érveivé. Amíg az emberi jogok számonkérése a nyugati hatalmak "privilégiuma" volt, könnyű volt ideológiai ellentámadásként minősíteni, és ezzel félretenni azokat a tiltakozásokat, melyek éppen a nyugati hatalmak által elkövetett emberi jogsértések miatt törtek felszínre. Ahogy az emberi jogi diskurzus megkerülhetetlenül részévé vált a nemzetközi politikának, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá azoknak a súlyos ellentmondásoknak a ténye, amelyeket a hagyományos rendszerkonform érvelés igyekezett és igyekszik leplezni. Annak igazolására törekszem, hogy a szűkülő erőforrásokért folytatott versengés olyan destabilizáló erő, ami egyre gyakrabban van jelen a legsúlyosabb emberi jogsértések hátterében.

II. KUTATÁSI MÓDSZEREK

1. Kutatásaim módszereinek megválasztásakor a lehető legteljesebb mértékben szakítani igyekeztem a jog pozitívista megközelítésmódjával. Szándékosan nem elemeztem emberi jogi egyezményeket, azok tételes jogi tartalmát. Ennek oka az, hogy számos példával alá lehet támasztani a létező tételes nemzetközi jogi normák végrehajtásában, betartásában és ellenőrzésében mutatkozó hiányosságokat. Természetesen a dolgozat leíró részeinél támaszkodtam nemzetközi jogi, alkotmánytani, és közgazdaságtani ismereteimre. Mindazonáltal éppen azok az emberi jogi hiányosságok foglalkoztattak, melyek az emberi jogok tételes jogi elismerése ellenére sem magyarázhatóak pusztán jogtechnikai okokkal.

2. A globalizáció fogalmi megközelítéseinek és a nemzetközi kapcsolatok főbb elméleteinek a bemutatásához a nemzetközi kapcsolatok elméleti irodalmát vettem alapul. Értekezésem két egymásra épülő fő részre tagolható, az első a globalizáció fogalmát járja körül, a nemzetközi kapcsolatok elméleteit igyekszik *értékelvű, etikai elemzés* alá vonni. Témám kibontása szempontjából logikusabbnak érzem a kortárs globalizáció vita elemeinek csoportosított bemutatását előbb, és ennek mélyebb kontextusát, a nemzetközi kapcsolatok főbb elméleteinek bemutatását ezt követően bemutatni. Ebben az első fő részben foglalkozom az új hatalmi centrumok megjelenésével, a globalizáció által kiváltott, gyakran ellentétes irányú dinamikákkal, a nemzetközi kapcsolatok új szereplőivel, a demokrácia deficitével. A második rész ebbe, az első rész által felvázolt kontextusba próbálja helyezni az emberi jogok eszményét, azt egy védhető, egyetemesnek tekinthető morális minimumnak tekintve, ugyanakkor a jelenlegi emberi jogokkal kapcsolatos politikákat kritizálva, a prioritások átrendezése melletti érveket keresve.

3. Az első fő részben az *általános alapművek* áttekintésére volt szükség, a dolgozat második nagy részéhez vezető *kapcsolódási pontok feltárásán keresztül*. A globalizáció vizsgálata csak multidiszciplináris keretek között

vezethet megnyugtató eredményekhez, hiszen maga a globalizáció is sokdimenziós folyamatok komplex együttese. A multidiszciplinaritás az egyoldalúság veszélyét csökkenti, ugyanakkor a kutatót a saját maga által művelt tudományok határain kívülre is kényszeríti. Az állam- és jogtudományok terén, a politikatudományban, filozófiában, etikában megszerzett ismereteim mellett sokszor éreztem szükségét közgazdaságtudományi ismereteknek is. E téren mutatkozó hiányosságaimat úgy igyekeztem kompenzálni, hogy a tisztán leíró részeknél közgazdaságtani alapmodellekre hivatkoztam, vagy jórészt hivatalos adatok közlésével és értékelésével mutattam be a problémákat.

4. Az emberi jogok értelmezésénél jogelméleti és jogfilozófiai ismereteimet kritikus felülvizsgálat alá vontam. Kutatásaimban elsősorban modellek és érvek összehasonlítására és ütköztetésére törekedtem. A második fő rész kifejtésénél az első részben tett megállapítások kontextusába helyezem az emberi jogokkal kapcsolatos meglátásaimat. Konkrét esetekre vonatkoztatva, deduktív módszert alkalmazva veszem górcső alá az egyes alapvető emberi jogi elveket. Esettanulmányok segítségével igyekeztem illusztrálni álláspontomat. Az értekezés kifejtésmódját a hatások és ellenhatások dialektikus ütköztetése jellemzi.

5. Az adatok feldolgozásánál a tendenciák bemutatására helyeztem a hangsúlyt. Komoly problémát okoz a hivatalosan közölt adatok mögött meghúzódó szempontrendszerek sokfélesége. Az adatok forrása tipikusan az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) által rendszeresen közzétett *Human Development Report*, a Világbank jelentései, a Nemzetközi Büntetőbíróság adatai, civil szervezetek szakértői jelentései.

III. A KUTATÁS FŐBB EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

1. Az első fejezetben megkíséreltem bemutatni a globalizáció-vita főbb sarokpontjait, a nemzetközi kapcsolatok átfogóbb elméleteinek kontextusába ágyazva. A szakirodalmat áttekintve egyértelmű elmozdulás látszik a "nemzetközi" fogalmától a globalizáció inkluzív fogalmának használatára felé. A "nemzetköziesedés" fogalma állam-centrikus megközelítést tükröz, a globalizáció az új szereplők megjelenésére, és a kölcsönös függőségi rendszerek kiszélesedésére és elmélyülésére utal. A transzformacionalista szerzők érveléséhez kapcsolódva az elmúlt majd' három évtized globalizációs folyamatait minőségileg újak, egyedülállónak tartom, nem vitatva a folyamat történelmi előfeltételeit. Jelenleg még nem látható, hogy korunk globalizációjának fejlődés-paradigmája, vagy az ezt kritizáló posztmaterialista, normatív értékrendszer küzdelméből melyik kerül ki győztesen.

2. A globalizáció sajátossága, hogy egyszerre nyit utat egymással ellentétes, vitatkozó narratíváknak, ellentétes irányú dinamikáknak. A modernitás befejeződött a globalizációval; a gazdasági globalizáció az instrumentális ész diadala, ami egyszerre teremt új gazdasági megoldásokat, technikai módszereket, és egyúttal erodál olyan értékeket, mint a *szolidaritás*, a *kulturális sokféleség*, a *helyi társadalmak élhető környezetéhez és a helyi erőforrásokhoz való joga*. A globalizáció egyik sajátossága éppen az, hogy ellentétben a modernitás jellemzően egydimenziós programjával sokféle erő együtthatásának következtében *nincs előre adott modellje*, ami alapján a folyamatok iránya prognosztizálható volna. A bizonytalanságok sokasága viszont egyúttal *lehetőséget* kínál arra, hogy az emberi jogok újraértelmezett eszméjével próbáljunk némi "rendet" vinni a rendetlenségbe. Korunk globalizációja bizonyos vonatkozásokban hasonlít a gyarmatosítás egymást követő hullámaihoz, de hatásaiban, mélységében és kiterjedtségében jelentősen el is tér azoktól. A jog, a politika és a morál előtt ma egy olyan kihívás áll, ami soha nem volt ennyire közvetlen, mint napjainkban; a kulturális sokféleség mindennapokban tapasztalható közelsége, az ún. "*világfalu*" jelensége.

3. A realizmusról megállapítottam, hogy az egyetemes emberi jogok érvényesíthetőségével kapcsolatos szkepticizmusa miatt nem adhatja meg a további gondolataimat alátámasztó keretet, ugyanakkor a realisták észrevételeit megfontolandónak tartom. A realisták csak stratégiai, célszerűségi megfontolásoknak adnak helyet a nemzetközi kapcsolatokban, etikai elveknek sohasem. Mivel elvben az emberi jogok a modern államok legitimitás alapjainak részét képezik, *azonnal szembeötlő az a kettősség, ami a realisták szerint kizárólag stratégiai jellegű nemzetközi kapcsolatok, és az egyetemes emberi jogok, mit morális igények között feszül.* A humanitárius intervenció példáján keresztül bemutattam, hogy a nemzetközi közösséget adott esetben *erkölcsi kötelezettség terhelheti*, ami az erőszak alkalmazását is indokoltta teheti. Rendkívül fontos fejleménynek tartom, hogy a globalizáció következtében alapvetően értékelődik át a *kockázat fogalma*. Az új típusú globális kockázatok (ökológiai krízis, pénzügyi spekuláció, terrorizmus, szűkülő erőforrások, migráció, fertőző betegségek stb.) ha máshogy nem, akkor súlyos megrázkódtatások árán fogják *kikényszeríteni a nemzetközi kapcsolatok etikáját*. A hatalmi logika és az államcentrikus szemlélet fenntartása egyrészt elmulasztott történelmi lehetőség, másrészt a növekvő bizonytalanság, a romló emberi jogi helyzet okozója. A kizárólag hasznokat és károkat kalkuláló hatalmi logika mellé kétségtelenül kezd felzárkózni az ezt fékező multilateralizmus, a nemzetközi civil társadalom és a globális problémák iránti növekvő érzékenység.

4. A világrendszer elmélet elemzése kapcsán arra a következtetésre jutottam, hogy a globalizáció szereplői és dimenzió nem rendezhetők egy olyan egyszerű logikai keretbe, ahogyan ezt Wallerstein teszi. Ugyanakkor, amennyiben az emberi jogok ügye fokozatosan egyetemes üggyé válik, akár túl is léphet a tőkés centrum országok önigazolásra alkalmas ideológiai funkcióján, amint ez láthatóan megjelent a radikális globalizáció kritikus elméletekben és mozgalmakban. A radikális globalizáció kritika a politikai eszmék palettáját tekintve különös összhangot produkált egyes nacionalista erők, az őslakos népek, lokális etnikai mozgalmak, zöldek, újbaloldaliak, neomarxisták illetve a katolikus felszabadítási teológia hívei között. Számos alternatív globalizációról

szóló forгатókönyv között felfedezhetők átfedések; a *globális szabályozás igénye*, amely éppen a *lokális erőforrás kontroll* lehetőségét növelné, valamint a *neoliberalizmus / neokonzervativizmus elutasítása*, annak alátámasztásával, hogy ezeknek a politikai eszméknek nincs, vagy nem megfelelő a válasza a globális válságjelenségekre, a globalizáció negatív szociális, ökológiai és kulturális következményeire. Elemezve a globalizáció-kritikus szerzők műveit arra a következtetésre jutottam, hogy az általuk leírt krízis enyhítésének éppen az egyetemes emberi jogok jelenthetik azt az eszközt, ami a profitmaximalizálás elve alapján működő globális gazdaság dinamikáit ellensúlyozni hivatott. Különösen hasznosnak tartom a fogyasztói kultúra és az emberi jogok kultúrájának szembeállítását. A fogyasztói kultúra a kapitalizmus zavartalan terjeszkedésének összességében *ésszerűtlen* tendenciáit leplezni hivatott, a tőke érdekei által meghatározott boldog tudatlanság kultúrája, míg az emberi jogok az *ésszerűen védelmezhető, egyetemesen megvitatott normák* kultúrája, melyeket a gazdasági szociális szférára kiterjesztve a profitérdek ésszerű korlátozásának foghatunk fel.

5. Az egyetemes emberi jogok szempontjából nélkülözhetetlen értékkelvű megközelítések hangsúlyosak a nemzetközi kapcsolatok liberális elméleteiben, de sokszor éppen azt az ellentmondást fedik el, amelyek a globális piaci versengés és az emberi jogok előmozdítása között feszül. A gazdasági szempontú hasznosságot és hatékonyságot elsőszámú etikai mércévé emelő filozófiák több ponton is élesen ellentmondanak az egyéni emberi jogok eszméjének. A neoliberális gazdaságfilozófia és a liberális demokráciák állammodelljét a globális kormányzás legmegfelelőbb mintájának tartó elméletek közötti súlyos feszültségek bemutatására törekedtem.

Rosenau "turbulencia" fogalmában találtam meg a legtöbb kapcsolódási pontot: A kollektív és egyéni aktorok számának megsokszorozódása és befolyásolási képességük erősödése a nemzetközi politika különböző szintjein maga után vonja a nemzetközi etika, a *planetáris tudatosság* és a *kozmpolita felelősség* erősödését. A vetélkedő államok modellje kiegészül egy policentrikus hatalmi struktúrával, melyben a nem állami jellegű szereplők széles skálán versengenek vagy kooperálnak egymással. A

hagyományos diplomácia eszközeinek alkalmazása kevésbé jellemzi ezt a *transznacionális szubpolitikának* nevezett szférát.

6. A hatalom és a tér viszonyának átrendeződésével kapcsolatban megállapítottam, hogy a globalizálódó világban a mobilitási képesség az előnyök legfőbb forrása. A nemzeti államok versengő szereplővé válnak egy többszintű politikai arénában, új gazdasági-pénzügyi hatalmi központokkal, és nem kormányzati szerveződésekkel is konkurálva, esetenként az állami funkciók egy részét nem állami szereplőknek delegálva. A "köz" és a "magán" határainak elmosódása gyakran együtt jár a veszéllyel, hogy a tőke logikája kiszorítja a közösség többségi érdekeit, a felelős, öntudatos állampolgár helyét átveszi a (helyettesíthető) termelő és a (manipulálható) fogyasztó. A helyi kötöttségek fellazulása az ellenőrzés és a részvétel lehetőségeinek a csökkenésével jár, ami egyúttal jelentheti a morális elvek (felelősség) teljes háttérbe szorulását és a „hatékonyság” elvének abszolutizálását. Az emberi jogok eszmerendszere ezzel ellentétes igényeket fogalmaz meg.

7. A regionális integrációs törekvések kapcsán megállapítottam, hogy az emberi jogi szempontból legígéretesebbnek látszó fejlesztési integráció nem tudta fenntartani a helyi lakosság igényeit szolgáló modelljét a neoliberais gazdaságpolitika nyomásával szemben. A világpiaci nyitás éppen a sajátos regionális gazdasági egység fellazításához vezetett az SADC esetében. Végül a globális civil társadalom elemzése során a decentralizáció, és az etikai elvek képviselőiténél lehetőségeit mutattam be, hangsúlyozva a civil társadalom kiemelkedő szerepét a globális problémák tudatosításában, a tudományos háttér, és az emberi jogi érzékenység erősítésében. A nemzetközi civil társadalom erősödése fontos a döntéshozatal decentralizációjának előmozdítása, a globális problémák ügyeivel kapcsolatos mozgósítás vonatkozásában is, nem beszélve a jogalkotásban és a jogsértések feltárásában, nyilvánosságra hozatalában játszott szerepéről.

8. Kutatásaim alátámasztották azt a hipotézisemet, mely szerint a terület, mint az emberi közösségek szerveződésének hagyományos kerete elveszítette kiváltságos pozícióját, hacsak nem "globális térről" beszélünk. A legtöbb állam egyre kevésbé képes betölteni hagyományos funkcióit, miután globális áramlások sokságának keresztüzzébe került. Mindezek alapján szükségesnek látszik a közösség fogalmának újragondolása, az erkölcsi kötelezettségeink határainak tágítása. A globális kormányzás többszintű modelljében az egyes szintek közötti nagyobb összhang eléréséhez a globális erkölcsi közösség járulhat hozzá, amely az emberi jogok és az egyéni felelősség forrása lehet. Az önzés, legyen az egyéni, vagy állami, nem produkálhat életképes megoldásokat egy interdependens világban.

9. Az emberi jogok helyzetét és értelmezését elválaszthatatlannak tartom a fejlődés és a modernizáció kontextusától. Éppen ezért különösen fontos, hogy a modernizáció minél kevesebb sebet ejtsen az egyénnek biztonságot és identitást adó közösségek épségén, kivéve, ha éppen a közösség terheli az egyént olyan kényszerekkel, melyek az egyén fizikai integritását, vagy létfeltételeit veszélyeztetik. Ezen a nyomvonalon haladva talán nem túlzás azt állítani, hogy egy koherens emberi jogi koncepció vázolható fel Henry Shue, Johan Galtung, és Amartya Sen elméleteire alapozva. A gazdasági globalizáció ideológiai, és az ezeket képviselő globális pénzügyi-kereskedelmi intézmények kísértetiesen hasonló fejlesztéspolitikát javasolnak a világ szegényebb országai számára. Az emberi jogok rendszerén belül az alapvető szükségletek kielégíthetőségére koncentrálnak ezektől a fejlesztéspolitikáktól lényegesen eltérő megoldások látszanak szükségesnek. A fejlődés fogalma is más dimenziókat kap, ha a szükségletek - szabadság - egyenlőség egymáshoz való viszonyát megkíséreljük kiegyenlíteni.

Elemzésemben kitérek a fejlődő országok számára előírt strukturális reformokra, melyek az újabb hitelkihelyezés folyósításának előfeltételeit jelentették. Megállapítható, hogy ezek a reformok a forráshiányos nemzeti költségvetéseket arra kényszerítették, hogy az oktatásból és az egészségügyből vonjon el, és ezeket a forrásokat a kormányok külföldi beruházások számára kedvező feltételek megteremtésére fordítsák. A humán szféra védtelenségének növelése még rövidtávon sem tűnik az emberi jogok szellemiségével

összhangba hozható lépésnek. Jellegzetes, egymásból következő emberi jogi deficiteket okoztak a fejlődő országban az olyan beruházások, melyek a helyi lakosság alapvető szükségleteinek kielégítése elől vontak el erőforrásokat (termőföldet, vizet, stb.). Az ennek nyomán kialakult kényszerű urbanizáció az erőszak, elnyomás, még több erőszak ördögi körét indította el. A demokrácia megerősödésének ilyen körülmények között nem sok esélye marad, sőt, gyakran azt maga az érintett ország állampolgárai sem támogatnák éppen az "erős kezű hatalom" igénye miatt.

10. Az emberi jogok különböző értékeket és kötelezettségeket felölelő rendszere egy egymást feltételező és egymást kiegészítő rendszerbe, ahogy én neveztem "mágikus háromszögbe" foglalható. Az emberi jogok háromszöge, és a negyedik, kifejlődőben lévő generáció szükségessé teszi a globális normarendszer hatékony kiépítését. Ennek a feladatnak a végrehajtása során átmenetileg sem indokolt az emberi jogok csoportjait egymással szembe állítani. Nagyban nehezíti ezt egy olyan hatalmi konstelláció, mint jelen, geopolitikai értelemben vett egypólusú világunk, ahol a hegemónisztikus hatalom befolyásos erői erősen ragaszkodnak a hagyományos, állam-centrikus, hatalmi politizáláshoz, ráadásul mindezt idealista küldetéstudattal megfelve. A pólusok geopolitikai-ízű fogalma helyett hozzám közelebb áll a centrum - félperiféria - periféria felosztás, de mindkét kontextusban van némi átrendeződés, például Kína egyre nagyobb világpolitikai és gazdasági befolyása, és - témánk szempontjából különösen fontos - afrikai pozícióinak erősödése. A globalizáció által felszabadított ellentétes irányú energiák pacifikálása érdekében azonban komolyan kell és lehet venni egy globális emberi jogi minimumot.

11. A globalizáció jelenlegi trendjei semmiképpen sem tekinthetők az emberi jogok ügyében való előrelépés igényével teljességgel ellentétesnek. Amennyiben a globalizáció a feudális, törzsi, születési jogon szerveződő társadalmak szerkezetét a formálisan egyenlő jogokon alapuló társadalomszerkezet felé mozdítja, semmi okunk ezt feltételezni. Arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy a globalizáció hatásai következtében nők milliói

szabadulnak fel a feudális, patriarchális elnyomó uralom alól olyan országokban, mint Pakisztán, Afganisztán, vagy Nigéria. Ennek üdvözlése azonban legkevésbé sem jelenti a globalizmus neoliberais / neokonzervatív ideológiájával való azonosulást. Amennyiben ez az ideológia szükségszerűen tartja a gazdasági verseny egyenlőtlen feltételekkel történő serkentését, illetve az általa diktált feltételek a világméretű szegénység és egyenlőtlenség növekedését eredményezik, az emberi jogok híveinek világosan kell látniuk ennek súlyos negatívumait. Ráadásul a globalizáció nem pusztán *magát az egyenlőtlenségeket, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek jellegét is megváltoztatja*. Gyakori ellenérv, hogy az általam követett koncepciók összekeverik az emberi jogok fogalmát, és a társadalmi igazságosság követelményeit. Ezzel a tétellel vitatkozom: az emberi jogok a "valamitől való mentességünket" legalább annyira védik, mint a "valamire való képességeink" kifejlesztésének feltételeit. Bizonyos alapfeltételeket a számunkra *mint elsődleges, induló feltételeket* kell biztosítani bármely szervezett közösségnek, ahová tartozunk.

Az elégedettség illetve a depriváció érzései a globalizáció következtében új vonatkoztatási pontokhoz kapcsolódhatnak. Amennyiben összefüggés mutatható ki az elnyomás vélt szükségessége és a depriváció érzésének terjedése között, akkor a "világfalu" jelensége újabb problémával terheli; az esélyek, lehetőségek, az életszínvonal és életminőség szubjektív viszonyítási pontjai már nem csak a közeli, és közvetlen tapasztalható szférákra, hanem a távoli, gyakran csak a médiumokból ismert világokra is vonatkozhat. A globalizáció következtében az elektronizált információáramlás mellett tényleges, közvetlen közelségbe kerül egymással az első, a második és a harmadik világ, például a metropoliszokban. Az emberi jogok egymástól eltérő értelmezései így akár egy városban belül kell, hogy megférjenek egymással.

12. Kiemelendő, hogy a globalizáció politikai eszköztárában milyen fontos helyet foglal el a gazdasági-pénzügyi technokrata nyelvezet, amely a "szakértelemre" hivatkozva igyekszik szűkíteni az állampolgári részvétel lehetőségeit. Nem vitatva egyes technokraták jó szándékát, mégis arra a következtetésre jutottam, hogy az életminőség széleskörű javítását elsőszámú prioritásként tételező politikák sem nélkülözhetik az állampolgári részvétel

"kényelmetlenségeit", az állampolgári kontroll vigyázó szemeit. A politikatudomány előtt álló egyik legnagyobb kihívásnak érzem az érdemi állampolgári kontroll (ellenállás) kikapcsolását célzó manipulatív technikák feltárását. Meggyőzőnek tűnik Negri és Hardt állítása, mely szerint a globális hatalom napjainkban leginkább a "hálózatok" feletti ellenőrzést jelenti.

A szakértelem a fejlődő országok fejlesztési politikáinak kidolgozásához és végrehajtásához leginkább, mint technikai segítség kell, hogy társuljon. A helyi társadalmakkal történő ilyen típusú együttműködésre akadnak biztató példák. (Orvosok, mérnökök, agrár szakemberek, tanárok és a helyi közösség együttműködése).

13. A nemzetközi emberi jogi irodalomban gyakran bukkan fel a versengő értékek problémája, vagyis az emberi jogokkal konkuráló értékek előtérbe helyezése, vagy az emberi jogok egyes generációi közötti inkompatibilitás hangoztatása. Részletesebben vizsgáltam meg ezeknek az állításoknak a megcáfolása érdekében néhány szegényebb ország politikai, gazdasági, emberi jogi helyzetét néhány évtizedes visszatekintéssel. Botswana példájával próbáltam bizonyítani, hogy a gazdasági növekedés és a polgári politikai szabadságjogok viszonya mennyire ellentmondásos, ha a politika nem kezeli elsősorú prioritásként a humán szféra védelmét. Egyenlítői-Guineában a rendkívüli gazdasági növekedés ellenére semmit sem javult a polgári és politikai jogok helyzete. Ghána diktátora hűségesen követte az IMF és a Világbank javaslatait, aminek káros következményeibe immáron egy olyan demokratikusan választott kormány bukott bele, amelyik az ország történetében először ratifikálta az alapvető nemzetközi emberi jogi egyezményeket. Brazília példája bizonyítja, hogy a 60-as 70-es évek politikája, amely a lakossági fogyasztás rovására diktatórikus eszközökkel próbálta élénkíteni a beruházásokat, hosszú távon nem javította az emberi jogok egyik generációjának a helyzetét sem.

A világpiacon integráció a szegény országok lakosságának többsége számára csak számos méltányos feltétel garantálása, és pozitív technológia transzfer esetén lehet előnyös. A pozitív technológia transzfer lényege, hogy nagyobb kockázatok nélkül növeli az alapvető szükségletek kielégítésnek biztonságát, a

globális hálózatokba való bekapcsolódás esélyeit. Ellenpéldaként bemutatom milyen súlyos hatással járt a multinacionális társaságok viharos térnyerése a világ élelmiszerpiacán, és mindez hogyan generált kiszolgáltatottságot, nyomort, elnyomást és eszkalálódó erőszakot.

14. Csoportosítom a posztgyarmati erőszak és elnyomás jellegzetes forrásait. Ilyen a kétpólusú világ hagyatékaként is felfogható militarizálódás, a szűkülő erőforrásokért folytatott küzdelem, az *emberi jogi hiányosságok komparatív előnyökké* konvertálása, és a terror globálissá terebélyesedő hálózata. Az emberi jogi hiányosságokat több multinacionális cég komparatív előnyként használja ki. Ennek következménye nem egyszer torkollott tragédiába, mint az indiai Bhopal városában bekövetkezett ipari katasztrófa, vagy a nigériai Ogoni törzs kivégzésekkel vérbe fojtott ellenállási mozgalma a Shell olajtársasággal szemben. A helyi társadalom ellenállási potenciálja láthatóan mindezek ellenére fokozódik, amint ezt a bolíviai Cochabamba városában kitört lázadás sikere bizonyítja, amely a vízellátás méltányos feltételeinek kivívását tűzte célul. Az ilyen ellenállási mozgalmak sikereinek esélyét nagyban befolyásolhatja az, hogy mennyire és hogyan lehet ezeket a konfliktusokat bemutatni a médiákban, mert a nyilvánosság olykor erősebb fegyvernek bizonyul, mint a tankok.

15. Az emberi jogok egyetemességének kérdése a kulturális egymásra hatások intenzifikálódásával egyre jelentősebbé vált. A globalizáció kulturális tekintetben egyaránt magában hordozza az uniformizáló és a partikularitást erősítő hatásokat. A normák kulturális beágyazottságának, az emberi jogok és a modernizáció viszonyának kérdéseit vizsgálva egyértelműnek látszik, hogy a globalizáció modernizációs hozadéka *kikezdi az állandóságot, a helyhez kötöttséget a begyökerezettség* állapotait, alkalmazkodási kényszereket von maga után, melyek komoly megrázkódtatással járhatnak. Amennyiben az emberi jogok *dinamikus* értelmezésével ezekben a jogokban a *humánus modernizáció lehetőségeit* látjuk, nem kell elvetnünk az *egyetemesen kiterjeszhető* emberi jogok lehetőségét.

Megkísérlek választ adni a kulturális relativisták kritikájára, melyet az egyetemes emberi jogok lehetőségével kapcsolatban fogalmaztak meg. A

kultúrák találkozásainak etnocentrikus, relativista és pluralista megközelítései elemzésével egy megfelelő feltételek mellett kimunkálható *egyetemes konszenzus* lehetősége mellett érvelek. A nyugati etikai hagyományba is betekintő vizsgálódásom történelmi példákon keresztül kívánja illusztrálni a "Mi" és "Ők" típusú szembeállítások alakváltozásait.

16. Túl azon, hogy fontosnak, és termékenynek tartom a kulturális relativisták érveit a globális emberi jogi diskurzusban, megpróbáltam bemutatni a magukat olykor a "tradicionális kultúrák védelmezőiként" aposztrofáló harmadik világbeli diktatúrákat, melyek nagyon is modern eszközökkel csapnak le éppen országukban élő tradicionális közösségekre. Vannak olyan súlyos emberi jogsértések (genitáliák kockázatos megcsonkítása, özvegyek rituális elégetése, önkényes kivégzések stb.), melyek nem menthetők a kulturális sokszínűsége hivatkozva. Ha elfogadjuk, hogy a normák között a racionálisan is igazolható normák elsőbbséget kell hogy élvezzenek, ha a kultúrákat nem statikus egységeknek, hanem dinamikusan változó, alakuló, kölcsönhatásban levő közegnek tekintjük, akkor semmi okunk sincs elvetni az egyetemes morális minimum lehetőségét.

A tradicionális kultúrákat politikai közösséggé szervezni hivatott államok többszörös szorításban vergődnek. Először is előttük áll egy nyugati mintájú fejlődési modell, aminek a követése nem ritkán éppen a *centrum országok és azok szupranacionális politikai szerveződései*, valamint a befolyásuk szerint működő *globális pénzügyi, kereskedelmi intézmények* politikája miatt ütközik nehézségekbe. Az izoláció számukra hosszabb távon majdnem lehetetlen, másrészt a legkevésbé sem kívánatos. Ha vezető politikusaik a szekuláris nyugati minták szerint kívánják átalakítani államaikat, a hagyományokhoz ragaszkodók haragját válták ki. Ha kiváltságos helyzetüket a globális hálózatokba való bekapcsolódásra, jórészt a külföldi befektetők érdekeinek maximális kiszolgálására használják, könnyen elveszítik hazai legitimációjukat, és a saját népe életkilátásait kockáztató vezetőik az idegen "komprádor elit" tagjaivá válnak. Kutatásaim azt bizonyították, hogy a fejlődő országok számára méltányos feltételekkel biztosított világpiaci integráció indíthatja el a szükséges szerkezetváltást a monokulturális gazdálkodás átalakítását. A világpiac méltányos feltételeinek a kialakításához ugyankkor *a jelenlegi nemzetközi*

intézmények komoly átalakítására, valamint hatékony nemzetközi jogi rendszer kiépítésére van szükség.

A fejlődés emberközpontúságának a biztosításához mindenek előtt öntudatos, emberi jogait ismerő egyénekre van szükség. Az erős helyi közösségekre épülő fejlesztési politikák elkerülhetik a kulturális etnocentrizmust, velük hatékonyan együtt tudnak működni fejlesztési szervezetek, civil szervezetek, szakértői hálózatok. Fontos, hogy a modernizációs programok elsősorban helyi forrásokra támaszkodjanak, a külföldi segélyek és befektetések demokratikusan ellenőrzött forrásaival kiegészítve.

17. Egyelőre teljességgel kiszámíthatatlan a globalizáció számos vonatkozásban ellentmondásos kulturális hatásainak emberi jogi hozadéka. Az emberek és eszmék mobilitásának hirtelen leegyszerűsödése és felgyorsulása hosszú távon fenntarthatatlanná tette a modernizációs kihívásokkal szembeni teljes izolációt hirdető rendszereket. Ugyanakkor az emberek, mint munkát keresők mobilitását szigorú szabályok korlátozzák, szemben a tőke és az áruk mozgásának útjából elháruló akadályokkal. A globalizáció felerősítette a nem-területi kötődésű közösségek jelentőségét (foglalkozás, vallás, társadalmi osztály, fogyasztói csoportok stb.), és ezzel együtt a globális vonatkozási pontok, kozmopolita értékek iránti érzékenységet is. Ezek között éppen az emberi jogok, és az ökológiai értékek a legfontosabbak. A globalizáció univerzalizmusának ellenhatásaként jelentkezik számos vonatkozásban ugyanakkor a partikularizmusok felerősödése, azaz a közvetlenül jelenlevőnek, átélhetőnek az újra(fel)értékelődése. Ebben a bonyolódó, nehezen áttekinthető "világfaluban" bizony keletje van a végletesen leegyszerűsítő szembeállításoknak, például hogy a "szabad világ" áll szemben a "terroristákkal" és a "gonosz tengelyével". A globalizáció kulturális, technikai szférájában óriási lehetőség rejlik a kultúrák közötti párbeszéd vonatkozásában, amennyiben a "hálózatokba" való bekapcsolódás esélyei méltányosabbá, egyenlőbbé válnak. Nem csupán az illegális bevándorló, a megélhetési drogfutár és alkalmi árus, illetve az egzotikumra vágyó turista, vagy profitra törekvő óriáscégben dolgozó üzletember eltérő világképei határozzák meg a globális szféra értelmezési tartományát, ha ez megvalósul.

18. A globális problémák kezelésére a hagyományos politika eszköztára elégtelennek bizonyult. A folyamatok egy részének ellenőrzése kicsúszott a korábbi politikai egység, az állam kezéből. Kétségtelen, hogy emberi jogi téren a multilateralizmus kiszélesedése, az állam szuverenitásának korlátozhatósága az emberi jogok súlyos megsértése esetén komoly eredmény. Az egyetemes emberi jogokban rejlő potenciál, sőt a globalizáció pozitív hatásainak kiaknázása ugyanakkor mindeddig alig történt meg. Korunk egyik paradoxona éppen abban foglalható össze, hogy még sohasem volt ekkora különbség között, hogy *gazdaságilag és társadalmilag mi lenne lehetséges, és hogy mi történik valójában*. Ugyanez elmondható az emberiség életminőségének a javítására vonatkozó esélyek vonatkozásában is. A kapitalizmus expanzióját vezénylő *instrumentális ész* végsősoron magának a *rációnak* a háttérbe szorításához vezet, ha a folyamatok totalitása felől tekintünk a szemünk előtt erősödő *rendetlenségre*. Ha komolyan vesszük az emberi jogokat a nemzetközi kapcsolatokban, akkor a viszonyok demokratikusabbá, a globalizáció jelenlegi trendjei megszelidíthetővé válnának. Ez a változás nem csak szükséges, de véleményem szerint lehetséges is. Magasztos, humánus eszmék megvalósíthatósága mellett érvekre gyakran ragasztják (nem csak a politikatudományban) a "naív idealizmus" címkéjét. Értekezésemben vázolt javaslatok ugyanakkor a leghűvösebb racionalitás alapjáról is védelmezhetők; sokkal nagyobb és sokkal több kár, kockázat előzhető meg, ha időben sikerül minimális konszenzust kivívni. Nyilvánvaló, hogy ésszerűbb jelentős lépéseket tenni a szegény országok helyzetének a javítására, mint szembenézni egy eddig sosem látott méretű migrációs hullámmal, vagy erőszakkal reagálni erre. Nyilvánvaló, hogy jobb globális ellenőrzés alá vonni és a nemzetközi jog eszközeivel üldözni a kereskedelmi kapcsolatokban komparatív előnyként kihasznált emberi jogi hiányosságokat, mielőtt tovább erősödik a számos, főleg muszlim országban már ma is aggasztó méreteket öltő nyugat-ellenesség. Nyilvánvaló, hogy a szélesebb ismereteken, nyitottabb gondolkodásmódon, legalább részben szekuláris jogrenden alapuló társadalmak megteremtéséhez *megfelelő külső feltételrendszer szükségeltetik*.

Szükség van továbbá a Milleniumi Fejlesztési Célokban foglaltak következetes végrehajtására. Nélkülözhetetlen a valutaátváltások, opciós ügyletek, deviza

átutalások megadóztatása, a tőkeáramlások és származékos ügyletek szabályozása. Mindezt egy Globális Gazdasági Biztonsági Tanács hatáskörébe lehetne utalni, amely lehetne akár az ENSZ Gazdasági Szociális Tanácsának utódja, közvetlenül választott képviselőkkel. Ennek a szervezetnek tartozna felelősséggel az IMF, a WTO helyett pedig ez a szerv megkezdené a méltányosabb kereskedelmi megállapodások kidolgozását. Az emberi jogok védelmére az egyes országok gazdasági-katonai erejétől független, a lakosság számához képest arányosan, de a kis országok számára súlyozott eltéréssel közvetlenül választott Globális Emberi Jogi Tanácsra volna szükség, amelyik az átstrukturált ENSZ BT számára tehetne javaslatot akár az erőszak alkalmazására is. A Nemzetközi Büntetőbíróság együttműködne ezzel a szervezettel, kiterjedt mandátummal. Az Egyesült Államok lakosságának nagy részében él egyfajta emberi jogi elkötelezettség, és a demokratikus modellbe vetett hit. Esélyt látok arra, hogy az Egyesült Államok majdani kormányai nagyobb hajlandóságot mutatnak az ilyen változások irányába, mint a jelenlegi.

Végül, de nem utolsó sorban a tudomány művelőinek felelőségéről megállapítható, hogy a tudományosság páncéljába bújva az uralkodó paradigmák foglyaként nem az egymással szembenálló diskurzusok mibenlétének elemzése a legfontosabb, hanem minél nagyobb konszenzus kialakítása a cselekvési program-javaslatok tartalmát illetően.

IV. A TÉZISEKBEN FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

1. Anheier-Glasius-Kaldor (szerk.): Globális civil társadalom 1.2. Typotex, Budapest, 2004.
2. Badie, Bertrand - Smouts, Marie-Claude: A visszajára forduló világ. A nemzetközi színtér szociológiája. Aula, Budapest, 1998.
3. Bauman, Zygmunt: Globalizáció. Szukits, 2002.
4. Baylis, John - Smith Steve (eds.): The Globalization of World Politics. Oxford U.P., New York, 1999.
5. Boda Zsolt: Globális ököpolitika. Helikon, Budapest, 2004.
6. Csizmadia Sándor: "A "poszt-internacionális" nemzetközi rend új térbeli jelölőinek kutatása: a "territoriális paradigma" kritikája. Világosság, 2002, 4-7. 162-167.o.
7. Commission on Global Governance: Our Global Neighborhood. Oxford, 1995.
8. Donnelly, Jack: Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell U.P., Ithaca, 2003.
9. Fage, J.D.- Tordoff, W.: Afrika története. Osiris, Budapest, 2004.
10. Galtung, Johan: Human Rights in Another Key. Polity, Cambridge, 1994.
11. Giddens, Anthony: Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Perfekt, Budapest, 2000.
12. Graham, Gordon: Ethics and International Relations. Blackwell, London, 1997.

13. Newberg, Paula, R.: The Politics of Human Rights. UNA-USA Books, New York University Press, 1980.
14. Pogge, Thomas: World Poverty and Human Rights. Polity Press, Cambridge, 2002.
15. Rosenau, James N.: Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. Princeton U.P., Princeton 1990.
16. Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a nyugat. Corvina, Budapest, 2004.
17. Sassen, Saskia: Elveszített kontroll? Helikon, Budapest, 2000.
18. Schmid, Alex P.: Research on Gross Human Rights Violations. Center for the Study of Social Conflicts (COMT), Leiden, 1989.
19. Scholte, Jan Aart: Globalization: A Critical Introduction. Macmillan, London, 1997.
20. Sen, Amartya: A fejlődés, mint szabadság. Európa Kiadó, Budapest, 2003.
21. Sheperd, G.W.- Nanda V.P.(eds.): Human Rights and Third World Development.. Greenwood Press, London, 1985.
22. Shue, Henry: Basic Rights. Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy. Princeton U.P., Princeton, 1980.
23. Steger, Manfred B. (ed.): Rethinking Globalism. Rowman & Littlefield Publishers, London, 2004.
24. Watson, Graham - Durrant, Katherine (eds.): Liberal Democracy and Globalisation. Bagehot Publishing, Langport, 2005.
25. Went, Robert: Globalizáció. Neoliberális feladatok, radikális válaszok. Perfekt, Budapest, 2003

V. AZ ÉRTEKEZÉS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ PUBLIKÁCIÓK

Tanulmányok:

1. Vázlat a makrogazdaság igazságosságát vizsgáló elméletekről. In: Üzleti etika és közéleti etika. Szöveggyűjtemény. Andrassy Gy.-Szabó G. (szerk.) KTK Kiadó, Pécs, 1999, 67-84.o.
2. A demokratikus legitimitáció problémái az Európai Unióban. In: Értékek, érdekek és szakpolitikák az Európai Unióban. Andrassy Gy. (szerk.) PTE Európa Központ, Pécs, 1999, 116-136.o.
3. Globalizáció, demokrácia és az Európai Unió. In: Az Európai Unióhoz való csatlakozás társadalmi feltételei és következményei. Bebesi Gy.-Andrassy Gy. (szerk.) IPF-PTE EK., Szekszárd-Pécs, 2000, 90- 101.o.
4. A globalizáció és a demokratikus kormányzás esélyei Európában. In: Magyarország és Európa az ezredfordulón. Andrassy Gy.- Cseresnyés F. (szerk.), PTE EK, Pécs, 2001.
5. Fórum: Terrorizmus és szabadság. (Hozzászólás a vitához) In: Fundamentum. 2001/4.
6. Globalizáció és az emberi jogok. In: Politikatudományi válaszok a XXI. Század kihívásaira. VII. Politológus vándorgyűlés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2001. 51-59.o.
7. Emberi jogok a kulturális különbségek tükrében. In: Esély 2003/3. 93-100.o.
8. A decentralizált világrend eszméje, és a globális irányítás realitásai. In: Politikatudományi Szemle 2004/3, 41-58.o.
9. The Notion of Decentralised World Order, and the Realities of Global Governance. In: Közjogi intézmények a XXI. században. Jogfilozófiai és politikatudományi szekció. (Andrassy Gy.-Visegrády A., szerk.) PTE ÁJK, Pécs, 2004 , 271-289.o.
10. Környezeti etika és "turbókapitalizmus". In: Eszmélet 65. 2005/1. 191-206.o.
11. Az emberi jogok "mágikus háromszöge" a globalitás korában. In: Globalitás-lokalitás. Etnoregionális nézőpontok Közép-Európában. Kupa L. (szerk.), B&D Studio, Pécs-Budapest, 2005. 75-87.o.

12. Az új világrend és az emberi jogok.. In: JURA 11.évf. 2005 1. szám. 143-148.o.
13. Globalizáció és közösség- régi és új identitások. In: Etnokulturális találkozások Közép-Európában - történeti és jelenkori metszetben -. Kupa László (szerk.) B&D Studio, Pécs, 2006. 15-24.o.
14. A globális kormányzás humanizálása. Országos Politológus Vándorgyűlés, Noszvaj, 2006 jún. 23-24. www.polvgy2006.ektf.hu
15. Globális felelősség. A súlyos szegénység enyhítésének dilemmái. In: Professziók-etikák-relációk. A szaketikák és a tudás a mai magyar társadalomban. (Bertók R.-Barcsi T.-Bécsi Zs.- Lénárt I. szerk.) Ethosz, Pécs, 2007. 59-64.o.

Recenziók:

1. Működő jogok. (Beth J. Singer: Operative Rights. Albany State University of N.Y. Press, 1993.) In.: Magyar Filozófiai Szemle, 1995/ 5-6. 1026-1034.o.
2. Az igazságosság szférái. (Michael Walzer: Spheres of Justice. London, Blackwell, 1985.) In.: Tanulmányok az igazságosság elméletéről. Weiss J.(szerk.) JPTE Kiadó, Pécs, 1997. 115-132.o.
3. Cowboyok egy űrhajóban? (Boda Zsolt: Globális ökopolitika. Helikon Universitas, Budapest 2004.) In: Politikatudományi Szemle, 2004/4 253-263.o.

Oktatási anyag:

1. Üzleti etika és közéleti etika. (Andrássy Gy.- Szabó G. szerk.) PTE KTK, Pécs, 1999.
2. Üzleti etika (Andrássy Gy.- Szabó G. szerzők és szerkesztők) PTE KTK belső hálózat, elektronikus formában, Pécs, 2007.